

8. Методика визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку [Електронний ресурс]: затв. розпорядженням Антимонопольного комітету України від 5 берез. 2002 р. № 49-р. – Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua/monopoli/metoda.html>.
9. Методика визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку [Електронний ресурс]: затв. розпорядженням Антимонопольного комітету України від 5 берез. 2002 р. № 49-р. – Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua/monopoli/metoda.html>.
10. Нові виклики для економічної політики України [Електронний ресурс] / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій / Німецька консультаційна група – Режим доступу: <http://www.ier.com.ua/docs/>.
11. Портер М. Конкуренція / М. Портер. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2005. – 608 с.
12. Сідзікаускас В. Проблеми ціноутворення у сфері комунальних послуг Литви : навч. посіб. / В. Сідзікаускас; за наук. ред. Б. Лессера та І. Розпутенка. – К. : КІС, 2004. – 102 с.
13. «Укренерго» в 2012 році збільшило дохід на 17% [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://economics.unian.net>.
14. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации / Р.А. Фатхутдинов. – М.: Издво Эксмо. – 2004. – 544 с.
15. Чухно А. Господарський механізм та шляхи його вдосконалення на сучасному етапі / А. Чухно // Економіка України. – 2007. – № 3. – С. 60–67.

330.33:339.9

*Лютій С.В., к.е.н., донець,
Запорізький національний технічний університет*

ЦИКЛІЧНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ЯК ЕЛЕМЕНТ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Кожне суспільство прагне до економічного зростання. Технічний прогрес, запровадження нових технологій, збільшення виробничих потужностей та підвищення життєвого рівня людей є стратегічними напрямками динамічного розвитку економіки кожної країни. Проте довгострокове економічне зростання не завжди є рівномірним. Воно переривається періодами економічної нестабільності, коливаннями у темпах економічного зростання, структурі й ефективності відтворення. Періоди швидкого зростання економіки перериваються спадом виробництва, низьким рівнем зайнятості (безробіттям) та зростанням цін (інфляцією).

Особливості протікання кризових явищ в економіці та заходи антикризової політики розглядаються у роботах таких зарубіжних та вітчизняних дослідників, як А.А. Богданов, Е. Дюркгейм, Д.Т. Жовтун, А.Б. Зверинцев, В.С. Капустін, С.В. Михайлов, В.Л. Романов, Г. Спенсер, В.О. Василенко, А.С. Гальчинський, М.І. Пірен, Г.Г. Почепцов, А.Д. Чернявський.

Метою статті є визначення напрямків підвищення ефективності антикризових заходів в Україні на основі вивчення світового досвіду ведення антикризової політики.

Економічний цикл включає в себе наступні фази: криза, депресія, поживлення, піднесення. Тобто ділова активність і виробництво мають пік свого розвитку, коли вони досягають найвищого рівня, і найнижчу точку падіння, коли ділова активність і виробництво знижуються до найнижчого рівня.

Головною ознакою певної фази циклу є стан ділової активності, який проявляється у вигляді: завантаженості виробничих потужностей; сукупних обсягів виробництва; загального рівня цін; зайнятості населення і рівня його доходів; інвестицій у нове будівництво, тощо.

Для стабілізації господарської кон'юнктури, зменшення глибини циклічних криз, збільшення темпів економічного зростання держава проводить антициклічну політику. Антициклічне регулювання здійснюється економічними, адміністративними, правовими методами. Антициклічне регулювання має свої межі, оптимальні норми. Це пояснюється тим, що неможливо повністю перервати кризу, оскільки вона є важливою ланкою, вона виконує творчу функцію [2, с. 36–40].

Для того, щоб забезпечити належний розвиток економіки, щоб захистити її від глибоких економічних криз, необхідно проводити наступні антициклічні та антикризові заходи: ведення відповідної грошово-кредитної політики (збільшення чи зниження облікової ставки; продаж чи купівля державних цінних паперів на відкритому ринку); здійснення фіскальної політики (скорочення або підвищення витрат держбюджету; збільшення чи зменшення податкових ставок); регулювання заробітної плати; здійснення політики державних інвестицій. Важливими факторами антициклічної політики є також амортизаційна, податкова, промислова політика [3, с. 36–40].

Криза (від грец. – вихід, закінчення) – це рішення, поворотний пункт, тяжкий перехідний стан. Економічна криза – фаза економічного циклу, під час якої відбувається різке відновлення порушених відтворювальних пропорцій шляхом спаду виробництва, недовантаження виробничих потужностей, зростання безробіття та ін. Це явище періодично повторюється і виявляється у надвиробництві капіталу і товарів. При цьому надвиробництві не абсолютному, а відносному, що передбачає більшу кількість вироблених товарів, ніж та, яку може спожити суспільство. Криза означає відносно надвиробництво внаслідок обмеженого платоспроможного попиту населення, що пояснюється збіднінням робітничих мас. Кризи глибоко вражають і руйнують усе народне господарство. Вони свідчать про силу стихійного саморегулюючого механізму ринкової економіки. Криза – це захід насильного встановлення рівноваги між виробництвом та споживанням, що є чинником суспільної трансформації всіх структур народного господарства, формування нових правил і принципів поведінки суб'єктів ринку, пріоритетного розвитку інтересів споживачів.

Економічний цикл (цикл ділової активності, або бізнес-цикл) – це регулярні коливання рівня ділової активності (як правило, представленого / коливаннями національного доходу), коли за зростанням активності настає її зниження, яке знову змінюється зростанням.

Сучасні економічні цикли, як видно з рис. 1, істотно відрізняються від циклів кінця XIX – першої половини XX століття [1, с. 36-40].

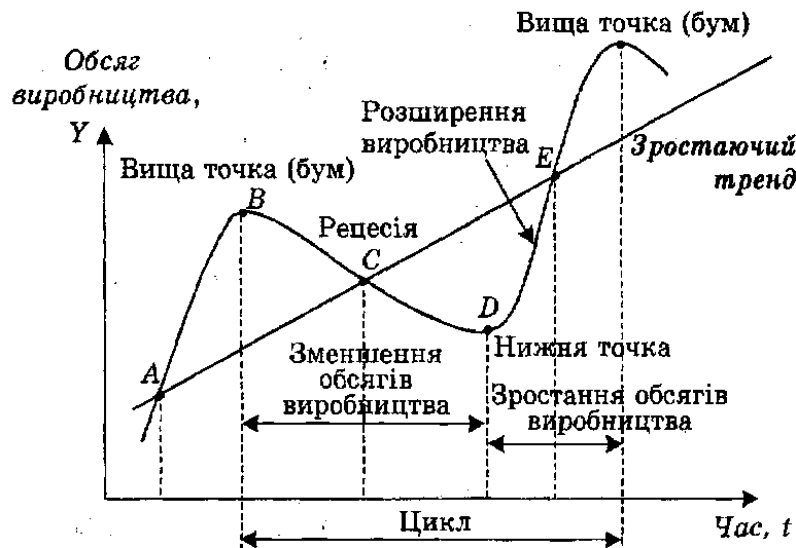

Рис. 1. Схема сучасного економічного циклу

1. У них відсутня фаза депресії як обов'язкова, хоча, якщо спад дуже глибокий і тривалий, то фазу рецесії називають депресією.

2. Зникло чітке розмежування між пожвавленням та піднесенням. Ці фази об'єднуються в одну, яку називають розширенням виробництва. Виділяються верхня (бум), та нижня (спад) точки ділового циклу.

3. Визначається рівнодіюча тривалого економічного зростання – тренд, коливання навколо якого утворюють цикл.

4. Змінилися й економічні показники у фазах циклу.

Історія економічних періодичних криз надвиробництва почалася так: 1825 рік – криза у Великій Британії, 1836 рік – у Великій Британії та США, 1847 рік – в усіх країнах Європи й Америки; в 1873 році світова економічна криза почалася в Австрії і Німеччині, потім поширилася на Європу та США і завершилася в 1878 році у Великій Британії. Світові економічні кризи були в 1907, 1920, 1929-1933, 1937, 1957, 1974-1975 роках.

Тільки в США з 1854 року до 90-х рр. XX ст. відбулося понад 25 криз і спадів виробництва. У середньому разом з депресіями вони тривали 18 місяців, а фази пожвавлення і піднесення – 33 місяці [1, с. 36-40].

Світова економічна криза 1929-1933 років була найсильнішою за своїми наслідками для світового господарства: сукупний обсяг промислового виробництва капіталістичного світу скоротився на 46%, виплавка сталі та чавуну зменшилася на 62%, видобуток вугілля – на 31%, зовнішньоторговельний оборот – на 67%, кількість безробітних становила 26млн. осіб, або 1/4 всіх зайнятих, реальні прибутки скоротилися

на 58%, вартість цінних паперів на біржах – на 60-75%. Особливостями цієї світової кризи були; тривалий спад виробництва; переплетіння промислової та аграрної кризи; переплетіння кредитної, валютної і фінансової криз; масовість банкрутств малого і великого бізнесу. Таку увагу цій світовій кризі ми приділили тому, що вона має багато спільних рис з кризою в Україні, особливо за своїми наслідками [1, с. 36-40].

Друга половина ХХ ст. зумовила деякі особливості економічних криз і циклів: останні стали менш глибокими і довготривалими; для фаз циклу характерна асинхронність, або різночасність, їх настання; серед видів криз переважають структурні, проміжні кризи; посилюються інфляційні процеси в економіці країн світу.

Проте економічна криза в Україні має свої особливості. Протягом останніх років спостерігається різке посилення кризових явищ, інфляційні процеси охопили всю систему кредитної, фінансової і банківської діяльності, знижується ділова активність, збільшується міграція робочої сили у країни близького й далекого зарубіжжя, зростає частка тіньової економіки. Криза має системний характер, охоплює всі сфери життя суспільства – економічну, політичну й соціальну. Цьому сприяє те, що процес трансформації постсоціалістичного суспільства у новий для України тип соціально-економічного розвитку відбувається у важких умовах несприятливої кон'юнктури: розрив економічних зв'язків між галузями, підприємствами, містами і людьми; спекулятивне підвищення цін державою; різке зниження життєвого рівня більшості населення країни; спад виробництва ВВП; розв'язання урядом кризи неплатежів та ін. Все це перешкоджає виходу з кризи і робить її ще більш затяжною і глибокою, створює нестабільне економічне середовище. Необхідні кардинальна структурна перебудова економіки України, перерозподіл капіталів із старих галузей у нові. Негативні наслідки економічних криз неминучі, але вони не повинні бути безглуздими. Якщо криза вже має місце, слід використовувати її як метод реформування структури народного господарства. У протилежному разі відбуватиметься подальше загострення суперечностей в усіх сферах суспільного життя [4, с. 36-40].

Особливості сучасних економічних циклів.

1. Швидкоплинний розвиток НТП спричиняє потребу і робить можливим частіше оновлення основного капіталу, внаслідок чого повторюваність криз стає частішою.

2. Інтернаціоналізація виробництва, поглиблення науково-технічного співробітництва, глобалізація економіки та розвиток НТП зумовлюють синхронізацію економічних циклів у різних країнах та регіонах світу.

3. Державне антициклічне регулювання спрямовується на недопущення перегріву економіки, що робить зазвичай економічні кризи не такими глибокими, а для циклу не є безумовним проходження усіх фаз.

Антициклічна політика спрямована на згладжування коливань в економіці. Найчастіше виділяють два типи заходів держави, спрямованих на подолання циклічних коливань: політика стримування і політика експансії. Усі заходи держави такого характеру пов'язані з регулюванням сукупного попиту і впливом на величину витрат, що здійснюються економічними агентами [5, с. 64].

Політика стримування – це заходи держави, спрямовані на обмеження сукупного попиту. Вони застосовуються в тому разі, коли економіка перебуває у фазі піднесення. У цей час в економіці відбувається зростання попиту, і виробники прагнуть розширити виробництво. Однак це розширення має свої межі, а тому настає момент, коли в економіці може виникнути інфляційний вибух. Для запобігання цьому держава використовує підвищення ставок оподаткування, скорочення державних витрат, підвищення облікової ставки центрального банку та норми обов'язкових резервів тощо.

Політика експансії – це заходи держави, спрямовані на розширення сукупного попиту, які використовуються тоді, коли економіка перебуває у фазі спаду. Збільшуючи обсяги сукупних витрат, держава прагне підвищити рівень ділової активності. Для цього вона використовує такі важелі, як зниження податків, збільшення державних витрат, зменшення норми обов'язкових банківських резервів та облікової ставки центрального банку. Політика експансії створює передумови для подолання кризи й переходу економіки у фазу поживлення та зростання. До найважливіших важелів державного антициклічного регулювання належать:

– заходи грошово-кредитної політики, спрямовані на стимулювання попиту на товари й послуги (зниження процентної ставки, зниження норми обов'язкових банківських резервів та ін.);

– заходи бюджетно-податкової політики (зниження ставок податків на прибутки підприємств і доходи громадян, збільшення частки державних витрат з метою стимулювання інвестиційної активності тощо);

– заходи, спрямовані на поживлення інвестиційної активності (стимулювання житлового будівництва, проведення політики прискореної амортизації, надання різноманітних пільг при встановленні нового устаткування та ін.).

Антициклічне регулювання у розвинутих країнах світу перетворилося в один з найважливіших факторів послаблення глибини економічних криз, подовження фаз поживлення та піднесення й скорочення фаз спаду та депресії. Однак повністю воно не в змозі подолати циклічний характер суспільного виробництва.

4. Перевиробництво супроводжується не тільки зростанням безробіття, а й підвищенням цін та інфляцією, що породжує нове явище в економіці — стагфляцію. Ця особливість пояснюється монополістичним ціноутворенням та надмірними державними витратами, які покриваються додатковою грошовою емісією, що порушує нормальний грошовий обіг, спричиняючи інфляцію. Такі кризи супроводжуються нерівномірним зростанням цін у різних галузях економіки, внаслідок чого інвестиції спрямовуються туди, де вищий рівень цін, а отже, і темп інфляції. Подібні процеси продовжуються до того часу, поки не встановиться нове співвідношення між галузями, адекватне новому стану економічної рівноваги. За цих умов кризи мають затяжний характер і спричиняють стагнацію, оскільки порушуються природні економічні причинно-наслідкові зв'язки між рівнем цін, рівнем процентної ставки й інтенсивністю інвестиційного процесу.

Із сказаного випливають такі висновки:

1. Типова криза, що спонтанно виникає й усувається за рахунок саморегуляції ринкового механізму, характеризується тим, що зниження цін в умовах надвиробництва супроводжується здешевленням кредиту. Кредит стає доступнішим, що, у свою чергу, поживляє інвестиційний процес і зрештою виводить економіку зі стану застою.

2. Криза, яка супроводжується інфляцією, спотворює причинно-наслідкові зв'язки в економіці, засвідчуючи, що держава «перегнула палицю», втручаючись у циклічний розвиток економіки, і її втручання, яке оцінювалося як позитивне в короткостроковому періоді, спричинило негативні наслідки в довгостроковому періоді, що потребує значного часу для свого вирішення. 70-ті роки ХХ ст. продемонстрували згубний вплив на економіку не тільки циклічних, а й нециклічних коливань. Прикладом останніх стали структурні кризи: нафтова; сировинна; енергетична; валютна; екологічна.

Риси структурних криз:

- спричиняються через диспропорції між окремими сферами і галузями економіки;
- мають затяжний характер;
- часто не збігаються з циклічними кризами;
- впливають на циклічні кризи, спотворюючи традиційну картину циклічного розвитку.

Наприклад, нафтова криза 1974-1975 рр. проявилася у стрімкому зростанні світових цін на нафту й нафтопродукти, але всупереч традиційній реакції попиту на зміну цін, попит на нафту і продукти її переробки зріс, а пропозиція продовжувала відставати від попиту. У кінцевому підсумку ця криза значно поліпшила стан країн-експортерів і погіршила стан країн-імпортерів нафти.

Сучасні екологічні кризи стримують бурхливий розвиток багатьох країн світу. Руйнація світової соціалістичної системи поглибила структурний характер криз і нестабільність в економіці цих країн.

На модифікацію циклу впливає також політична нестабільність як у межах окремої держави, так і, в межах регіонів та у світі в цілому.

Література

1. Миль Дж. С. Основы политической экономики / Дж. С. Миль. – М.: Наука, 2012. – 585 с.
2. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій / Л.О. Лігоненко. – К.: Київ. Нац. Торг. Екон. ун-т, 2011. – 277 с.
3. Основы економічної теорії: навч. посіб. / За ред. О.О. Мамалуя. – Харків: Національна юрид. академія України, 2009. – 340 с.
4. Основы економічної теорії: політекономічний аспект: підручник // За ред. В.П. Нестеренка. – К.: Вища школа, 2007. – 385 с.
5. Савельев С.В. Галузева структура української економіки: нові теоретичні підходи та прогнози / С.В. Савельев, В.С. Куриляк // Фінанси України. – № 1.